

М. М. Калініченко,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ЕКСПАНСІЯ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ У ВІКТОРІАНСЬКІЙ БРИТАНІЇ

Розглянуто не помічений науковою спільнотою вектор трансатлантичної міжкультурної комунікації: інтенсивне північноамериканське вторгнення у культуру вікторіанської Британії.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, вікторіанська доба, популярна культура, «penny press», сенсаційна література, дагеротип.

Рассмотрен не замеченный научным сообществом вектор трансатлантической межкультурной коммуникации: интенсивное североамериканское вторжение в культуру викторианской Британии.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, викторианская эпоха, популярная культура, «penny press», сенсационная литература, дагерротип.

The article examines a new vector of transatlantic inter-cultural communications, previously unnoticed by the international academic community: the intensive North-American invasion in the culture of Victorian Britain.

Key words: inter-cultural communications, Victorian era, popular culture, «penny press», sensational literature, daguerreotype.

Постановка наукової проблеми та її значення. 1927 року лондонський журналіст Джордж Аткінсон у критичному огляді англійського кіномистецтва звинуватив співгромадян у нехтуванні національним продуктом і надмірній прихильності до популярних стрічок, продукованих по інший бік Атлантики, у Голлівуді: «Вони увесь час говорять про Америку, постійно думають про Америку, марять Америкою уві сні» [7, с. 21]. У сучасному глобалізованому світі, зумовленому перманентно зростаючою інтенсивністю міжкультурних комунікацій, такі зауваги скидаються на безпорадні ламентатії. Переможна хода масової культури, народженої у Сполучених Штатах, – беззаперечна реальність сьогодення. Утім, маємо наголосити: не лише сьогодення. Обурення Аткінсона постає красномовним свідченням загальної, поширеної навіть у середовищі новітніх дослідників неуваги до історичних первнів експансіонізму американської масової культури. 1927 року поважному критику було надто боляче позбуватися пам'яті про вікторіанську добу (1837-1901), коли британська культура існувала, здається, у статусі цілком самодостатньої, незалежної від будь-якого зовнішнього впливу. Однак аналіз засвідчує, що заокеанське вторгнення на терени Сполученого Королівства почалася саме у цей імперський «золотий вік» [1, с. 276].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційні погляди на трансатлантичну міжкультурну комунікацію вікторіанської доби загалом зосереджуються на хибному визнанні лише одного її вектора. За сталими історико-літературними концептами найголовнішою турботою фундаторів американської національної культури і літератури були намагання перестати ходити під кормигою англійського впливу [6, с. 30]. Взірцевим відображенням таких настроїв зазвичай визнається виступ Емерсона у Кембріджському університеті (1837): «Час нашого невільництва, нашого надто тривалого літературного учеництва нарешті добігає кінця. Мільйони людей, котрі навкруги нас стрімко пробуджуються до життя, не можна вічно годувати черствими крихтами чужих врожаїв». Але вважається, що у часових межах вікторіанської доби американська культура не спромоглася вивільнитися від англійського впливу. Отже, здається, що не існує підстав вести мову про двовекторну комунікацію між тогочасними культурами Британії та Сполучених Штатів. Подібні переконання поділяють навіть авторитетні автори Колумбійської історії національної літератури. Північноамериканське красне письменство першої половини XIX сторіччя вони поцінують як «нерозповсюджене», «раритетне», нездатне конкурувати з літературою колишньої метрополії [2, с. 467]. Задля підтвердження цього нерідко згадують сповнене іронії запитування англійського критика Сіднея Сміта зі сторінок «Edinburgh Review» (1820): «Хто ж читає сьогодні американську книгу?».

Насправді вікторіанське суспільство не було настільки недалекозорим, аби не помічати незвичайних, заманливих маніфестацій демократичної культури колишньої колонії. Залюбленість британців у американський спосіб життя, американську популярну пресу і популярне мистецтво далася взнаки задовго до того, як голлівудське кіномистецтво і джаз перетворилися на «контактні зони» американського культурального вторгнення. Вже у 1840 роках вікторіанці захоплювалися американськими «penny press» на кшталт «New York Sun» і «Boston Herald», котрі не лише розбурхували уяву сенсаційними повідомленнями про жахливі злочини, катастрофи, неймовірні пригоди, але й поповнювали «взірцеву» мову метрополії «варварським» сленгом янкі-демократів. У цей самий час пересічна вікторіанська публіка зачитувалася «піратськими» перевиданнями бестселерів американської сенсаційної літератури, сумарний тираж котрих до середини сторіччя значно перевищив накладі романів Чарльза Діккенса. Із 1852 року безпрецедентний успіх у Британії роману Гаррієт Бічер-Стоу «Хижа дядечка Тома» розпочав десятиріччя феномена «Гомоманії»: комерційного розповсюдження ідей аболіціонізму й образів чорношкірих американців у багатьох сферах побутування вікторіанського суспільства (від популярної літератури, театру і журналістики до сувенірної продукції, господарчих товарів і дитячих іграшок). У Лондоні та інших великих містах тисячі глядачів залюбки відвідували веселі вистави «шоу чорнолицих менестрелів» («blackface minstrels show»), провідного жанру тогочасної американської драматургії. Серед його завзятих шанувальників були Вільям Мейкпіс Теккерей і майбутній прем'єр-міністр Вільям Гладстон. Справжнім відкриттям для британців виявилось й нове мистецтво – американські світлини.

Першої половині 1850 років численні дагеротипні студії у Нью-Йорку перетворилися на справжню Мекку для британських фотохудожників.

Однак лише невелика частина сучасних дослідників наслідують долати стереотипні уявлення про трансатлантичну міжкультурну комунікацію XIX сторіччя. Репрезентативними у цьому сенсі постають праці М. Раймонда, що студіює сенсаційну літературу Британії 1850-1890 років, книга О. Фіш «American Slaves in Victorian England» (2000), дослідження генези англо-американських культуральних зв'язків, здійснені Г. Малчоу і Р. Ніколсоном на базі аналітичного центру Манчестерського університету.

Завдання нашої статті передбачає необхідність окреслити визначальні напрями і форми активного проникнення популярного мистецтва і преси США до культури вікторіанської Британії 1830–1860 років. Зосередженість аналізу саме на цьому періоді зумовлена необхідністю додання домінуючих традиційних уявлень про витоки культуральної комунікації обох країн і науковою перспективністю вивчення маловідомого і недостатньо поцінованого у наш час феномену масової англійської культури XIX сторіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від початку свого незалежного політичного існування Америка усвідомлювала життєво важливу необхідність здобуття культуральної самостійності. Аби не перетворитися на жалюгідного карлика, котрий безпорадно вештається під ногами титанів світової літературно-філософської думки, молода державність активно просувала на міжнародній арені власні культуральні здобутки: популярне мистецтво і демократичну пресу. У нарисі Германа Мелвілла «Готорн і його моховиння» (1850), створеному на замовлення «Молодої Америки», одного із найбільш патріотично налаштованих літературних угруповань країни, визначено агресивну наступальну стратегію, обрану його батьківщиною: «Ми повинні задиратися, щоб не втратити себе» [8, с. 520]. Оскільки першою у списку конкурентів на шляху до світового визнання перебувала Британія, Мелвілл визначив бажаний результат, якого прагнули популяризатори американської культури: «Настане день, коли ми скажемо, хто взагалі читає сучасну англійську книгу?» [8, с. 523].

Розмірковуючи над літературною репутацією своєї батьківщини на міжнародній арені, Емерсон зазначав, що розповсюдження американської популярної літератури «засвідчує істинне зростання нашої культури, якою вже захоплюються в Європі» [4, с. 328]. Г.Д. Торо стверджував, що Сполучені Штати здатні уславитися в Англії «дикунськими сенсаційними «penny press» і популярними романами у жовтих обкладинках» [11, с. 118]. Британська література, на його думку, була надто «цивілізованою і пісною», а брак справжнього інтересу з боку масової читацької аудиторії засвідчував її «творче безсилля» [11, с. 234]. Натомість брутальна й аморальна сенсаційна література Америки повинна перетворитися на «дику вовчицю», нещадного, кровожерливого звіра, що боронить усі популяції мешканців лісу від виродження, знищуючи серед них прояви хворобливої слабкості: «Світові потрібна Америка!» – проголошував Торо [12, с. 262].

У 1840 роках нові технології книгодрукування сприяли швидкому розповсюдженню американських сенсаційних «penny press». Вікторіанські читачі по всій країні майже щоденно зустрічалися із популярною культурою Сполучених Штатів на сторінках національної преси. За відсутності законів, що охороняли міжнародне авторське право, британські редактори і репортери завзято передруковували американські політичні новини, короткі сенсаційні оповідання, популярні кримінальні і гумористичні історії, розповіді про життя мешканців фронтиру, твори реформаторів й аболіціоністів, які користувалися величезним читацьким попитом. «Благородна» британська критика і деякі відомі літератори з пересторогою ставилися до заокеанської медійної навали. Чарльз Діккенс, всупереч власному захопленню сенсаційними кримінальними історіями, був вражений гіпертрофованою сенсаційністю американських газет, які, на його переконання, «були здатні вгамувати своєю огидною брехнею найжадібніший з порочних апетитів» [9, с. 26]. Найстрашнішим, на його думку, було те, що американська преса негативно впливала на британських журналістів, які не лише передруковували вульгарні публікації заокеанських колег, але, скориставшись їхнім досвідом, ставали до створення власних сенсаційних видань під загальною назвою «penny dreadfuls». У 1850 році редактор «Westminster Review» із сумом проголосив, що «тривале знайомство із отою системою зображення виняткової брутальності й безглузлого насильства, яка виокремлює американські газети з-поміж усіх інших» призвело до того, що «наша національна преса сьогодні справляє дуже погане враження» [3, с. 118].

Масова читацька аудиторія не зважала на застереження шляхетних національних авторитетів. Звісно, у 1840-х роках вікторіанські читачі отримували нові примірники американських газет і журналів із затримкою у дванадцять днів (стільки часу було потрібно, щоб перетнути Атлантичний океан). Однак нестачу найсвіжіших новин із Бостона або Нью-Йорка компенсувала нестримна сенсаційність змісту статей і незвичайна мова янкі-демократів, якою вони послуговувалися.

На початку XIX сторіччя британці вважали американізований варіант мови Шекспіра чимось на кшталт лінгвістичної дегенерації. 1809 року анонімний критик із видання «Edinburgh Review» стверджував, що «американці послуговуються мовою, котра є абсолютно невідомою і навіть чужою для прози і поезії нашої країни». Проте на початку 1830-х років ситуація змінилася. Дикунська мова підданих Дядька Сема із «невідомої» і «чужої» почала перетворюватися на активну і небезпечну культуральну силу, з якою доводилося рахуватися. Редактори відомого журналу «The Annual Review» закликали співгромадян зробити усе можливе, аби зупинити нестримний плав варварської фразеології американських письменників, котрий загрожував споганити і знищити благородну чистоту англійської мови.

Особливо поширеною і тривкою виявилася мода на сленг американської сенсаційної журналістики. Вона не зникла навіть у роки громадянської війни 1861-1865 років, коли позиції Америки на британському ринку друкованої продукції тимчасово послабилися. У статті 1862 року «The newest thing in slang», надрукованій у «Caledonian Mercury», вікторіанський журналіст із захватом розповідав історію поважного лондонського джентльмена, який завершував кожну розмову фразою, запозиченою з газетного сленгу: «Good-bye, old

fellow, I must skedaddle». Український її відповідник: «До побачення, стариганно, мушу драпати (або гнати, чесати, чухрати, давати драла, драпака, мазати п'яти салом, рвати кігті...»). Цей вираз незмінно викликав зацікавленість співрозмовців. Статтю завершував висновок: «Ми пророкуємо цій фразі, що з'явилася з мови янки, тріумфальний успіх». Журналіст не помилився: через кілька тижнів «The Times» надрукувала наукові статті, автори яких сперечалися щодо етимології слова «skedaddle», лондонські торговці почали використовувати його на своїх рекламних вивісках, Темзою курсували парові човни, перейменовані з «Гордості Британії» або «Вікторії» на «Skedaddle». Власники театру «Haymarket» у Вест-Енді закликали глядачів придбати квитки на модне танцювальне шоу «The Skedaddle Breakdown», персонажі гумористичного журналу «Punch» десятки разів репродукували сцену, описану у вищезгаданій статті з «Caledonian Mercury». Лондоном ширилися чутки, що навіть деякі поважні члени Парламенту інколи втрачали самоконтроль і необачно вживали слово «skedaddle» у публічних промовах.

Разом із популярною пресою важливу роль у міжкультуральних комунікаціях відіграла сенсаційна література. Майже забутий сьогодні письменник і журналіст Джордж Вільям Макартур Рейнольдс уважався сучасниками переможцем Дікенса і найпопулярнішим автором Британії, завдяки його сенсаційним романам «The Mysteries of London» і «The Mysteries of the Court of London», які виходили друком впродовж 1840–1850 років у видавництвах «penny dreadfuls». Англійські дослідники вказують на значну подібність обох творів до відомого роману «Les Mystères de Paris» (1842–1843) Ежена Сю. Але «батько» англійської сенсаційної літератури був добре знайомий із творчістю американського майстра кривавих сенсаційних романів Джона Ніла, котрий до появи романів Гарріет Бічер-Стоу і Джорджа Ліппарда мав репутацію найпопулярнішого американського автора. 1824 року Ніл завітав у Лондон, аби ознайомити англійських читачів із демократичною культурою своєї батьківщини. Впродовж трьох років він працював у журналах «Westminster Review» і «Blackwood's Magazine». Ніл був не лише талановитим письменником, його репутацію літературного наставника, здатного надихати інших митців власним прикладом, визнавав Едгар По. Відомо, що англійські статті й сенсаційні романи Ніла (один з яких він оприлюднив у Лондоні) привернули увагу Рейнольдса, котрий, до речі, з юнацьких років уважно стежив за суспільно-політичним життям і мистецтвом Сполучених Штатів, навіть іменував себе ідейним послідовником «хрещеного батька Америки» Томаса Пейна.

У порівнянні зі стриманою стилістикою французького роману «Les Mystères de Paris», твори Рейнольдса вражають необмеженою свободою зображення жадливих й відразливих образів і подій. Відчувається тягіння до сюжетних колізій і стилістики популярної літератури Сполучених Штатів. Вочевидь, саме у Ніла вікторіанський автор запозичив криваву, жахаючу стилістику, використав заради зображення зіткнень вуличних злочинців у лондонських нетрях. Вирізання очей у ще живих ворогів – явне запозичення з романів «Логан» і «Сімдесят шостий» американського майстра сенсаційності.

Зростанню популярності Рейнольдса сприяли й численні американські версії «міських таємниць», які переправлялися до Британії одночасно з виходом нових розділів його серійних романів. Серед них варто назвати «Таємниці Фітчбурга» Філіпа Пенданта, «Таємниці Сейлема!» Керолайн Халгрейв, «Таємниці Ворчестера» Генрі Спюффорда, «Таємниці Троя» Френка Хезлтона, «Таємниці й злидні Нового Орлеану» Неда Бантлайна. До цього переліку також належить знаменитий бестселер Ліппарда «Місто квакерів» (1845), присвячений «таємницям Філадельфії», котрий до 1860 років витримав близько двадцяти «піратських» перевидань у Британії. Майстри американської і британської популярної літератури постійно обмінювалися творчим досвідом. Рейнольдс свідомо орієнтувався на стиль сенсаційної літератури Америки, письменники Сполучених Штатів уважно придивлялися до здобутків британського автора.

Популярна преса і сенсаційні романи користувалися величезним попитом вікторіанської публіки, але їхнім справжнім коханням, найпопулярнішим літературним твором в Британії першої половини XIX сторіччя стала «Хижа дядечка Тома» Гарріет Бічер-Стоу. Британці любили цю книгу навіть більше, ніж земляки авторки. Лише за рік після дебютної публікації в Англії, у серпні 1852 року, було продано один мільйон примірників роману й більше п'ятисот тисяч у наступні два роки. Найкращі театри в усіх регіонах країни щовечора влаштовували вистави «blackface», або «шоу чорнолицих менестрелів», за мотивами роману. Невдовзі було оприлюднено десятки «сіквелів» й альтернативних варіантів пригод головного героя Бічер-Стоу. Анонімний твір «Uncle Tom in England» з'явився лише за два місяці після появи оригіналу. За словами лондонських журналістів, «Хижа дядечка Тома» «започаткувала у вікторіанській культурі нову еру дешевої популярної літератури» [5, с. 128].

І не лише літератури. Під час візиту до Британії влітку 1853 року Бічер-Стоу із подивом дізналася, що королівство стриманих й консервативних вікторіанців, які раніше ставилися до негрівської раси із відвертою байдужістю, охопила нестримна «Томоманія». У кожній крамниці, у кожному будинку, на кожному обідньому столі, за який сідала письменниця, вона бачили комерційні вироби усіх можливих форм, матеріалів й призначень, що мали загальну назву «Uncle Tomitudes»: тарелі й кружки, скатертини, листівки, сигари і мелену каву, іграшки, альбоми й тисячі інших речей, на яких зображалися епізоди і персонажі її роману.

Тріумф аболіціоністського бестселера Бічер-Стоу надав йому виняткову владу над думками масової читачької аудиторії Британії і мав значні суспільно-політичні наслідки. За словами журналістів «The Times», роман Бічер-Стоу «зумовив безпрецедентне хвилювання й обурення серед найширших верств читачів», оскільки тема невільництва постала у контексті загального прагнення мільйонів пересічних громадян, або ж «білих рабів», протистояти нестерпній несправедливості будь-якої репресивної влади. Політики-сепаратисти рабовласницького Півдня марно розраховували на підтримку експедиційного корпусу Ї Величності на початку громадянської війни. Допомогати рабовласникам англійці не забажали.

Нарешті, слід взяти до уваги, що сучасна наукова спільнота даремно не зважає на міцні зв'язки Америки й вікторіанської Британії у царині популярної художньої фотозйомки. Запатентована 1839 року технологія створення дагеротипів за десять років перетворилася на могутню складову індустрії популярної культури Америки. Лише в одному Манхеттені було зосереджено більше професійних дагеротипних студій, ніж в усій тодішній Англії. 1853 року провідні фотохудожники Лондона публічно визнали у національній пресі, що «американці створюють блискучі картини, які значно перевершують наші доробки» [10, с. 69]. Спостерігаючи за тим, як європейські фотографи приїждять до Нью-Йорка, аби засвоїти американський досвід і побачити виставки популярних майстрів Джона Пламба, Габрієля Гаррісона і Метью Брейді, редактор «New York Tribune» Горас Грілей із гордістю проголосив: «Наші дагеротипи перемагають в усьому світі!» Заснування ілюстрованого часопису «The Graphic» (1869) Вільяма Ласона Томаса, котрий у 1840 роках стажувався в американських фотожурналах «Picture Gallery» і «The Republic», стало великим кроком до оновлення і лібералізації консервативного стилю британських фотохудожників. Зокрема, популярний напрям демократичного фотомистецтва, здатний глибоко шокувати сучасного глядача, – створення студійних фотопортретів небіжчиків – перетворився на майже обов'язковий елемент траурних ритуалів британців упритул до кінця вікторіанської доби. Але, на жаль, конкретика обставин і специфіка творчих взаємостосунків фотохудожників Америки і вікторіанської Британії досі залишаються однією з «білих плям» історії культури XIX сторіччя.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Наведені у статті факти трансатлантичних культуральних зв'язків у 1830–1860 роках увиразнюють складну багатовекторність процесу формування популярної культури Об'єднаного Королівства, котрий розпочався задовго до того, як британські глядачі «захворіли» голлівудським кіномистецтвом на початку минулого сторіччя. Подальші студії вікторіанської культури у контексті її комунікації з популярним мистецтвом Сполучених Штатів спроможні суттєво розпросторити наукові уявлення про специфічність і спрямованість культурального взаємопроникнення у XIX сторіччі.

Література:

1. Alexander M. A History of English Literature (Second Edition) / Michael Alexander. – New York : Palgrave Foundations, 2007. – 2007.
2. Columbia Literary History of the United States / [edited by Emory Elliot]. – New York : Columbia University Press, 1988. – 1263 p.
3. Diamond M. Victorian Sensation, Or, The Spectacular, the Shocking, and the Scandalous in Nineteenth-Century Britain / Michael Diamond. – London : Anthem Press, 2003. – 328 p.
4. Emerson R.W. The selected letters of Ralph Waldo Emerson / Ralph Waldo Emerson [ed. by Joel Myerson]. – New York : Columbia University Press, 1997. – 469 p.
5. Fisch A. American Slaves in Victorian England: Abolitionist Politics in Popular Literature and Culture / Audrey Fisch. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 150 p.
6. Lease B. Anglo-American Encounters and the Rise of American Literature / Benjamin Lease. – NY : Cambridge University Press, 1981. – 315 p.
7. Malchow H. Special Relations: The Americanization of Britain? / Howard Malchow. – Stanford University Press, 2011. – 392 p.
8. Melville H. Hawthorne and His Mosses (by a Virginian spending July in Vermont) / Herman Melville // Moby-Dick. A Norton Critical Edition / [edited by Hershel Parker and Harrison Heyford]. – New York : W. W. Norton & Company, 2002. – P. 517 – 532.
9. Prochaska F. The Eagle and the Crown: Americans and the British Monarchy / Frank Prochaska. – London : University College London, 2013. – 288 p.
10. Taft R. Photography and the American Scene : A Social History, 1839–1889 / Robert Taft. – Dover : ACLS Humanities POD, 1989. – 557 p.
11. Thoreau H. D. The Journal of Henry David Thoreau (1837–1861) / Henry David Thoreau [ed. by Damion Searls]. – New York : New York Review of Books, 2009. – 704 p.
12. Thoreau H.D. Walden and Other Writings / Henry David Thoreau. – New York : Barnes and Nobel, 2001. – 368 p.